

SHE'RIYATNING YAGONA SHAXSI – DULAT BABATAYO'G'LI

Asem Erg'ali qizi Abduraxmanova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7530255>

Annotatsiya: Maqolada eng avvalo erini, yurtini kuylagan shoirlar ijodida har bir xalqning jangovar g'oyalari, orzu-umidlari yaqqol namoyon bo'ladigan shaxs haqida so'z boradi. Dulat Bobotayo'g'li mustamlakachilikka qarshi qalam va qilich bilan kurashgan, qozoqlarning farovonligi haqida qayg'urgan, xalqqa zulm qilgan davlat hukmdorlarini ayovsiz tanqid qilgan kuchli shoirlardan biri edi.

Kalit so'zlar: go'zal va sirli, ochib beruvchi kuch, salbiy obraz, bebaho merosni asrab-avaylash, qabila tipi, tug'ma iste'dodlar, niyatni kuchaytirish.

ЕДИНСТВЕННАЯ ЛИЧНОСТЬ ПОЭЗИИ - ДУЛАТ ИСАБЕКОВ

Аннотация: В статье рассказывается о человеке, чьи воинственные идеи и надежды каждого народа ярко проявляются в произведениях поэтов, воспевающих свой край и страну. Дулат Боботайули был одним из могущественных поэтов, пером и мечом боровшихся с колониализмом, заботившихся о благополучии казахов, беспощадно критиковавших государственных правителей, угнетавших народ.

Ключевые слова: прекрасное и загадочное, раскрывающая сила, отрицательный образ, сохранение бесценного наследия, родоплеменный тип, врожденные таланты, укрепляющее намерение.

THE ONLY PERSON OF POETRY - DULAT ISABEKOV

Annotation: The article talks about a person whose martial ideas and hopes of every nation are clearly manifested in the works of poets who sang about their land and country. Dulat Bobotayuli was one of the powerful poets who fought against colonialism with pen and sword, cared about the well-being of Kazakhs, and ruthlessly criticized the state rulers who oppressed the people.

Key words: beautiful and mysterious, revealing power, negative image, preservation of priceless heritage, tribal type, innate talents, strengthening intention.

KIRISH

Jirau she'riyatining kuchli namoyandasi Oqtanber donishmand Abay, Shakarim, Muxtorlar zaminida tug'ilib o'sgan, so'z san'atini mazmun va shakl jihatdan boyitib, badiiy saviyasini yuksak darajaga ko'targan. Shoir Dulat o'z ijodida qozoq she'riyatining badiiy tabiatini yuksaltirishga ko'p kuch sarflab, xalq qalbidan chiqqan go'zal va sirli asarlarni jonlantirgan. Shoir mamlakatni boshqargan zodagonlar oilasiga an'anaviy tushunchadan butunlay boshqacha nuqtai nazardan qaragan, unga katta ijtimoiy-siyosiy ahamiyat bergan. Uning qarindoshi Chevensbay va Barakga bag'ishlashlari haqiqiy haqiqatni yashirmasdan, to'g'ridan-to'g'ri tanqid qilishlari bilan ajralib turadi. "Kenesbay"ga bag'ishlashda bosh qahramonning el-yurt hurmatiga sazovor bo'lgan bobolarini madh etar ekan, u shunday zodagon oilaga mutlaqo zid bo'lgan Kenesboy obrazini, Toshkentni raqsga tushgan Norinboy, ayyor ovoz bilan Quttiboy obrazini aks ettiradi. qozoq bayrog'ini ko'tardi, qora sochli solih raqqosa Baykara va o'z otasi – Uni mashhur Dilmar notiq va raqqosa Oqtaylak bilan qiyoslab, shafqatsizlarcha mazax qiladi. Dulat she'riyatining ana shunday ochib beruvchi kuchga ega bo'lishi natijasida 19-asrning birinchi yarmidagi qozoq adabiyotining tanqidiy tabiati kuchayib, uning real hayotga daxldorligi, ta'siri kuchaydi. Muxtor Auezov o'zi tarbiya topgan Sybanning 17 shoirdan iborat guruhiga qo'shish o'rniga, o'z asarlarida Dulatni

tanlab olishining siri shunda bo'lsa kerak. Yarim oroldan 17 nafar shoir mashhur Janak shoir bilan bahslashar ekan, og'zaki adabiyotni qazib olish san'atini rivojlantirgan bo'lsa, Dulat mustamlakachilikka qarshi zulmga qarshi adabiyotning kuchli namoyandasi bo'lib qolmay, tanqidchilik an'alarini rivojlantirgan iste'dodi bilan ajralib turdi. milliy adabiyotda yangi rakursdan. Dulat qozoq dashtlari bilan mashhur shoir va raqqosa Oqtayloq, mashhur qahramon va shoir Oqtamber she'riyatidan saboq oldi. Yurt sohilga qo'nmasa, betegeli ketaman. Ulug'lik insof bo'lmasa, buyuk yurt yetim qoladi – shoir Oqtoyloqning hikmatli so'zlari Dulat she'riyati uchun temir langar bo'lib, uning she'rlarini yangicha ravnaq topishiga sabab bo'ladi. Oh, Barak yosh, Barak yosh! To'liq ovqatlaning, mast holda iching. Yaxshi bo'lsa, yurtiga dushman bo'lib urushmaydi... Bechora yurtning beg'arlari, qon bo'lsa, el-yurti parchalar, Oqtayloq she'riining satrlari shoirning "O'z yurti" haqidagi fikrlari bilan chambarchas hamohangdir. vaqt va hayot. Mamlakat hukmdorlarining bu ixcham satirik obrazi qozoq adabiyotida ilk bor Dulat she'rlarida juda mahorat bilan tasvirlangan desak, Dulatdan keyin ulug' Abay hatto o'lka hokimlarining salbiy obrazini yaratishda ham olg'a siljiganligi ma'lum. Rus mustamlakachilik tuzumi vakillari va mahalliy hukmdorlarning ikki tomonlama ekspluatatsiyasi Dulatni siyosiy-ijtimoiy mavzuning eng yuqori cho'qqisiga ko'tarib, uni ommaning orzu-umidlariga aylantirdi. Dulatning yangi she'riy yondashuvi va halol san'atkorligi qozoq she'riyatida mamlakat hukmdorlarining salbiy obrazini yaratishning yangi namunasini tashkil etadi. M.Auezov o'z asarlaridan birida: "Abay ilk she'rida Sho'rtanboy, Dulat, Buxorni tilga olgan bo'lsa, bolaligidanoq ularning so'zlarini bilib, eshitib ulg'ayganini his qilish mumkin". Abay davrida mamlakatni boshqarishning yangi tizimi vujudga keldi, Dulat she'rlarida "xon-sultonlar", "bi-to're", "bek" nomini olgan hukmdorlar amaldor timsolida ko'plab mayda hokimlarga aylandi. Bu hokimlar oliy mansabdor shaxslar bilan til topishib, mamlakatda ko'plab bo'linishlar keltirib, xalqning farovonligini tortib oldilar. Abay o'z davrining kichik hokimlarining yomon xulq-atvorini fosh etishda yangilik bilan shug'ullanib, mamlakat hukmdorlarining xalqqa nisbatan qilmishlarini shafqatsizlarcha tanqid qilgan. Ulug' shoir Dulat yaratgan milliy she'riyatda allaqachon me'yorga aylanib ulgurgan bu akim simoqlar siymosini ham inobatga olib, she'riy an'ana modelini boshqacha qo'llagan. Jumladan, shoir qahramoni Dulat: "Buzog'i o'lgan sigirdek, Nolasi odamni o'ylantiradi", desa, Abay qahramoni: "Adashgan kuchukchaga o'xshaysan, odamlarga yig'lash o'ylaydi", deb pichirlaydi u. Bir xil psixologik jarayonning bu ikki xil ta'rifi bir modelning mahoratini ko'rsatib, she'riy an'ananing davomiyligini yaqqol ko'rsatadi. Bunday ijodiy davomiylilik va uyg'unlik namunalarini har ikki shoirning boshqa she'rlarida ham uchratish mumkin. Dulat shoir xalqining olg'a yurmay, orqaga chekinishi sababini shunday izohlaydi: Birinchi qozoqlar g'aroyib xalq, Peshonangni ko'rsatmasdan, Ustasiz o'sgan mo'ylov. Uyqumiz kelmadi, dushman tashqarida, Abay xalq boshiga tushgan xavfni kuylaydi: G'azabli yurtim, qozoq xalqim, ulug' xalqim, Mo'yloving ustarasiz og'zingga tushdi, – va yangi fikr davom etadi. Qozoq adabiyoti tarixida ibrat janriga qalam tutgan birinchi shoir Dulat Bobotayulidir. "Sary shimshchik" va "Qora karga men sauyskan" she'rlarining namunalarida mansabparastlik, manmanlik, xiyonat, xayrixohlik kabi salbiy xatti-harakatlar sinovdan o'tkazilib, mehnatsevarlik, halollik, kamtarlik kabi yuksak axloqiy fazilatlar tarannum etilgan.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Dulatning misol janridagi bu tajribasi keyingi shoirlarga ibrat bo'lib, Ybyray Oltinsarin, Abay, Ahmet Baytursinulilar shu mazmunda 6 ta ilg'or badiiy asar yaratdilar. Abay Dulat shoirni yaxshi bilgan, uning she'rlaridan suv ichgan, ma'naviy ozuqa olgan. Dulat she'riyati Abayning she'riyat iste'dodiga katta ta'sir ko'rsatdi va yuqorida aytib o'tganimizdek, ulug' shoir Dulatning

she'riy an'analarini o'ziga xos tarzda qayta tikladi va milliy she'riyatda yangi yo'nalishni rivojlantirdi. O'z navbatida, Dulat XIX asr qozoq adabiyoti tarixida qozoq she'riyatining mazmun-mohiyati, hodisasi, obrazlilik qudratini boyitgan, unga yangicha mazmun baxsh etgan shoir sifatida salmoqli iz qoldirdi. Butun milliy ma'naviyatning oltin tayanchiga aylangan shoirning sharaflari nomini e'zozlash barchamizning xalqimiz, har birimizning farzandlik burchimizdir. butun milliy ma'naviy borliq. Shu bilan birga, butun ongli hayotini ilm-fanga bag'ishlagan atoqli filolog-olim Qulmat O'miraliyevning shoir Dulat merosini tadqiq etish va nashr etishdagi fidokorona mehnatini unutmaslik kerak. U atoqli shoirning ta'sirchan asarlari orqali xalqimiz ma'naviyatini yuksaltirishga katta hissa qo'shgan. Olimning uzoq yillik izlanishlari samarasi bo'lgan shoir ijodiga bag'ishlangan "Qozoq she'riyatining janri va uslubi" monografiyasi 1983-yilda nashr etilgan. U kasal bo'lishiga qaramay, Dulat merosiga sodiqlik ko'rsatgan, 1984-yilda esa shoirning birinchi kotibi. Qozog'iston Yozuvchilar uyushmasi boshqaruvi O.Suleymenov va ushbu uyushmaning katta a'zolari, boshqaruv raisi M.Karatayev shoir asarlarini alohida to'plam sifatida nashr etish masalasini ko'tardi. Uning bu ezgu orzusi olim vafotidan so'ng amalga oshdi va Dulatning so'zboshi yozgan to'plami 1991 yilda "Zamana sazi" nomi bilan nashr etildi. Qozoq she'riyatida "eski feodal an'anadan uzoq" deb hisoblangan shoirlar ijodi ta'qiqlanganda ham milliy adabiyot fanining ko'zga ko'ringan namoyandalari Qojim Jumaliev, Isqoq Duysenboyev, Xongali Suyinshaliyevlar yo'l topib, o'z asarlarida Dulat haqidagi boblarni e'lon qildilar. va yozuvchi-olim Muxtor Magauinning 1978-yilda Leningradda nashr etilgan "Qozog'iston shoiri" to'plamiga Dulat Jyrauning bir guruh she'rlari kiritilgan va shoirni butun Sovet Ittifoqiga tanitgan. Zamonaviy she'riyatning ko'zga ko'ringan namoyandasi ijodini tadqiq etish ishlari mamlakatimiz mustaqilligining dastlabki yillaridayoq qat'iy yo'lga qo'yildi. 1992-yil dekabr oyida Ayakozda ilk bor Dulat Bobotayulining tavalludining 190 yilligiga bag'ishlangan respublika ilmiy anjumani bo'lib o'tdi. Ushbu yirik ilmiy yig'ilishda taniqli filolog-olimlar, akademik Rabig'a Syzdiqova, filologiya fanlari doktorlari, professorlar Tursinbek Kakishev, Serik Negimov, Danday Yskaqovlar shoir ijodini har tomonlama tahlil qilib, ilmiy jihatdan farqlangan mazmunli ma'ruzalar bilan chiqishdi. Ana shunday muqaddas burchni ado etish yo'lida M.O.Auezov nomidagi Adabiyot va san'at instituti mamlakatimizning madaniy-ma'naviy markazi – Semey shahar hokimligi bilan birgalikda 2002-yil 20-iyulda Respublika ilmiy-nazariy konferensiyasini o'tkazdi. Oqtangariy shoir tavalludining 200 yilligi. Mazkur kollegial yig'ilishda akademiklar Zaki Axmetov, Seyit Qasqabasov, yozuvchi-olim Tursin Jurtbay, adabiyotshunos-olim Arap Espembetov va boshqa ziyolilar vakillari Dulat ijodi haqida so'zlab, mazmunli ma'ruzalar qildilar. Shu paytgacha nafaqat Ayakko'z shahri, balki Sharqiy Qozog'iston viloyatida ham shoir nomini abadiy yodga olish choralari ko'rilmagan. Konferensiya ishtirokchilari Qozog'iston Respublikasi hukumatiga Semey shahridagi markaziy ko'chalardan biriga shoir nomini berish, haykal o'rnatish, Ayakko'z tumani Aqshtau qishlog'idagi o'rta maktabga Dulat nomini berish bo'yicha takliflar kiritish to'g'risida qaror qabul qildilar. tuman, shoir hayoti va ijodiga oid boshqa xayrli tadbirlarni amalga oshirish. Semipalatinskda shoir Dulat ijodiga bag'ishlangan ilmiy mas'ulat navbatdagi bayram tadbiri bilan emas, balki kelajakdagi yorqin voqealar peshvosi sifatida kollegial yig'ilish sifatida yodda qoldi. Kelgusi yilda shoirning 200 yillik yubileyini yurt, xalq sifatida nishonlash jamoatchilik tomonidan keng qo'llab-quvvatlandi va ayako'zliklar ushbu muhim yubileyga dastlabki tayyorgarlikni boshlab yubordi. Faqat 2001 yilda shajarashunos Gabdilahmet Shakeruli va taniqli yozuvchi Kabdesh Jumadilov shoirning qabrini Ayakko'zdan 60 kilometr uzoqlikdagi Ileboy Qizilag'oshda, shoir Nesipbek Aytuliy esa Dulatning jasadini topish uchun uning ortidan boshchilik qilgan. o'sha katta qabriston, Abayning iste'dodli shoir shogirdi Belgining tosh bilan

aniqlanishi Dunlatning vatandoshlarini – Oqshtau qishlog‘i aholisini uzoq yillar davomida o‘ylanib, unga g‘amxo‘rlik qilib, ularni o‘z ulug‘ ajdodlari boshlariga maqbara qurishga undadi. Bobotayuliga bag‘ishlangan maqbara barpo etildi va shoir ruhiga bag‘ishlangan yig‘ilishga ko‘plab odamlar yig‘ilib, bobo ruhiga hurmat bajo keltirdi. So‘nggi o‘n yilda Dunlat ijodini e‘tirof etish va tadqiq etish borasida ko‘plab xayrli ishlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, akademik Z.Axmetov, K.Raevning “Dulat Bobotayuli ijodi poetikasi”, professor T.Kakishev, E.Pertaeva rahbarligida “Dulat Bobotayuli she‘riyati”, professor M. Mirzaxmetoviy, M. Bekbo‘sinov, “Dulat Bobotoyi va Abay ijodida mustamlakachilikka qarshi istibdod”, M. Bekbo‘sinov, nomzodlik dissertatsiyalarini himoya qilgan, ilmiy monografiyalar chop etgan. “Qozoq adabiyoti tarixi”ning yangi o‘n jildlik nashrida ilk bor shoir haqida alohida ilmiy bob berilgan. Dulattanu tashabbusi bor, lekin uni to‘g‘ri yo‘nalishda oqlay bilish, davlat miqyosida keng ko‘lamli taraqqiyotga e‘tibor qaratish kerak. Shundagina Dunlat hayoti va ijodini o‘rganish bir kanalga kiradi. Tarixsiz xalq bo‘lmaydi. Tarix o‘z-o‘zidan yaratilmaydi, qozoq bo‘lib tarixdan noligan, mustamlakachilik zulmiga qarshi qalam nayza, tilni qilichdek olib kurashgan Dunlat yurtdan tug‘ilgan noyob shaxslar, tabiiy iste‘dodlarni yaratadi. XIX asr qozoq adabiyotining atoqli namoyandasi Dunlat Bobotayuliy merosini e‘tirof etish, shoir nomini avlodlar ongiga unutilmas chora-tadbirlar bilan muhrlash vatanparvar, ziyoli fuqaroning burchidir.

Dulat shoir ijodining asl mohiyatini belgilovchi ikkinchi tarixiy shart-sharoitlar qanday? Podshoh hukumati mustamlakachilik siyosatining bu davrida qozoq xalqining boshqaruv tizimini o‘zgartirdi, ya‘ni o‘z hukmronligiga mos yangi boshqaruv tizimini yaratdi. Mahalliy aholini suvbotqoqlardan siqib chiqarish orqali esa, ular juda arzimagan bo‘lsa ham, mahalliy qishloq xo‘jaligi orqali topadigan tirikchilik manbalarini toraytirdi 1. Asosiysi, bu ommaviy chorvachilikka katta zarba bo‘ldi. Albatta, mustamlakachilik yo‘nalishidagi siyosiy chora-tadbirlar hali o‘z natijasini bermagan, ammo urug‘ini sepkan taraqqiyot belgilariga ega edi: birinchidan, urug‘ va qabilalarga bo‘lingan alohida hukmronlik tizimini sekin-asta buzib, yerni 1. Dunlat dedi: Ekinlar yer olishini, Oldinlari yolg‘on edi, Haqiqat endi olindi, deb ko‘rsatdi. Bir-biridan juda uzoqda joylashgan 172 ta bog‘lanmagan qishloqlar (qishloq tizimidagi jamoalar) birlashtirildi; ikkinchidan, qozoq xalqining siyosiy erkinligini tortib olish bilan: qancha qabila va urug‘ bo‘lsa, shunchalik hokimlar borki, ularni faqat bosqinchining qilichi zo‘rlik bilan birlashtirib turadi (yilda xon farmonini kutmaydigan hokim bor). urushlar) klan "davlatlarini" yo‘q qildi, shuning uchun qozoq xalqining siyosiy birligi tomon oldinga qadam qo‘yildi. Ikkinchidan, qadim zamonlardan beri qozoq dashtida son-sanoqsiz chorva mollari va undan tayyorlangan mahsulotlar ayirboshlash bozorida bo‘lgan. Ammo ko‘chmanchi turmushning ehtiyojlari juda kam va sodda bo‘lgani uchun ayirboshlashning bu turi ham o‘zgarmagan. Bundan tashqari, Dunlat o‘zi voyaga yetgan vatani Rossiyaga yuz tutgan va shu nuqtai nazardan (birinchi yuz yillik) davrning shoiridir: bir tomondan, qozoq xalqi, o‘zi o‘sib-ulg‘ayib ketgan. Qalmoq istilosi va “Oqtaban shubirundi, alqako‘l sulama”da parcha-parcha bo‘lib, endigina birlashdi. O‘z-o‘zidan yurtga aylangan davr shoiri; yangi mamlakat bo‘lish davri shoiri – o‘z-o‘zidan xonlik timsolida mamlakat bo‘lish davri – xonlik davri; ikkinchi tomondan, qalmoq mustamlakachilari tomonidan zulmga uchragan, yer ezilgan, irodasi bilan kishanlangan xalq ozodlikka kelib, yerga egalik qilganda g‘oya va tafakkurining shoiridir; uchinchidan, sinfiy qarama-qarshilik birodarlik marosimlari bilan niqoblangan “birlashgan” qabila-patriarxal jamiyat shoiri; to‘rtinchidan, qalmoq mustamlakachilari qo‘l ostida o‘n yillar davomida jabr-zulm va jabr-zulmga uchragan, Xitoydek yirik, zo‘ravon imperiyaning qulashini ko‘rgan, ajnabiy bosqinga, ajnabiy xalqqa nafratga o‘rgatilgan, o‘ziga xos bo‘lgan ruhshunoslik shoiri. bu begona zulm bilan odamlarni dushman deb tan olish. Bu yerda ham to‘liq xarakter bor edi: shoirning

mustamlakachilik siyosatini amalga oshirish jarayonida qozoq xalqi oldiga qo'ygan shart-sharoitlar va mustamlakachilik siyosatining borishini anglashida o'tgan tarixiy tajribalar, eng avvalo, kechinmalari ta'sir ko'rsatdi. qalmoqlarning bosib olinishi va qirg'in qilinishi, o'tmish tarix bergan tushuncha. Buni qilmasdan turib, o'tmishda sodir bo'lgan shunga o'xshash tarixiy jarayonni eslab qolish va yangi tarixiy jarayonni aynan uning davom etayotgan vaqtida tanib olish, uni o'ziga xos xususiyatlar bilan ajratib ko'rsatish mumkin emas.

Qozoq xonlari va sultonlari, Bi-beglar mamlakatni podsho hukmronligiga topshirgach, o'zini ajnabiy zulm ostida qolganini his qilgan xalqda xon-sultonga ko'r-ko'rona e'tiqod paydo bo'ldi. Ularning psixologiyasi begonalarni dushman deb tan olishga o'rgatdi. endi ularni o'z xonlarini dushman deb tan olishga olib keldi, shuning uchun ham podsho qozoq xonlari hukumatni hurmat qilmagan davrida "yaxshi xonlar" bo'lib chiqdi, keyinroq xonlar esa "yurt sotuvchi" xonlar, dushmanlar bo'lib chiqdi. mamlakatning – Dulat shu psixologiyaning shoiri; beshinchidan, podshoh hokimiyatiga bo'ysunish qozoq dehqonlarini yerdan mahrum qildi, ularni tang ahvolga soldi, bu stressga qarshilik va yer yo'qotish – qozoq patriarxal qishlog'ining qarshiligi ham Dulatning qarshiligi edi. Dulat yeridan ayrilgan bu qozoq dehqonining shoiri. Dulat 30-40-yillarda qozoq qishloqlariga borib, "tinchlikni saqlagan" politsiya xizmatidagi kazak qo'shinlariga, shuningdek, 50-yillarda tirikchilik manbai bo'lgan yerlarni kesib, o'rnashib qolgan ko'chmanchi kazak askarlariga qaradi, u yerda dehqon manfaatlari nuqtai nazaridan. Shu boisdan ham Dulat ham, o'zi shoir bo'lgan qozoq dehqoni ham o'z yerlarining bu go'zal qismini uzib, tirikchilik vositalarini toraytirgan kazak-harbiy ko'chmanchilarni chorning mustamlakachi harbiy tuzumidan ajrata olmadi. Qozoq cho'lidagi hukumat. Hatto kazak bo'lib, u yerga joylasha boshlagan rus dehqonlari ham (yangi joyga, yaxshi joyga joylashtirildilar, har xil moddiy yordam ko'rsatdilar, yon berishdi, o'zlariga katta "g'amxo'rlik" ko'rsatdilar, podshohga ishonch, shukronalik va individuallik psixologiyasi, shuningdek, diniy qarashlar to'qnashuvi, podshoh targ'ibotchilarining dehqonlarning ongida o'rnatgan sovuq nafrati ularni jazolovchi kazaklardan, hatto rus dehqonlaridan ham farqlay olmadi. dastlab mahalliy aholi bilan aralashmagan). Dulat chor Rossiyasining mustamlakachilik zulmiga qarshi zarbalar, ommaning ekspluatatsiyasi, mahalliy yirik feodallarning sinfiy zulmi kuchaygan 30-50-yillar shoiri bo'lganligi sababli, Dulat o'z ijodining shoiri edi, deyarli hamma narsa ana shu qo'shaloq zulm va ekspluatatsiyaga qarshi g'oyalarga to'la bo'lsa ham, shoir ijodidagi bu dadil ovoz o'sha davrda ommaviy xalqning bu qo'shaloq zulmga qarshi irodasining kuchayishi natijasi ekanligiga shubha yo'q. olib ketilgan. Agar o'sha davr mustamlakachilik zulmiga zarbalar, bu zulmga qarshi ommaning niyati, Dulat ijodi butunlay inkor etiladi. Biz Dulatni qozoq xalqining ichki feodal ekspluatatsiyasi va tashqi mustamlaka zulmidan boshqalardan ko'ra chuqurroq ta'sirlangan shoir deb hisoblashimiz kerak va bu chuqur tushkunlik uni jim turolmadi. Dulat o'z muhitida hukmron sinfga, uning ommaga zo'ravonligiga qarshi chiqqan birinchi shoirdir.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

Dulat she'riyatining ikkinchi o'ziga xos jihati shundaki, u o'zidan oldin qozoq she'riyatida bo'lmagan mavzuni – chor hukumati qozoq xalqining zulmi va ekspluatatsiyasini tilga oladi. Albatta, Buxoro ham chor hukumati tomonidan mustamlakachilik zulmi va ekspluatatsiyasi tahdidini his qilgan va chor hukumatining mustamlakachilik siyosati tufayli qozoq dashti torayib ketganini ham tilga olgan. Lekin Buxor davrida podshoh hukumati qozoqlarning orzu qilingan yerlarini endigina kesib tashlashga kirishgan edi. U qozoqlarning ichki boshqaruviga aralashib, ma'muriy hokimiyatni o'z qo'liga olmagan. Dulat qozoq dashtining mustamlakaga aylanishi jarayonining guvohi bo'ldi: u mustaqil qozoq millatining so'nggi belgisi bo'lgan xonlikning yo'q

qilininishini ko'rdi; Qozoq cho'lida xonlik o'rniga bir necha duanlar tashkil etilib, hokimiyat podsho qo'liga o'tgan; u duanda saylangan katta sulton, qozi va qozilarning qozoq dashtida qirol hokimiyati tomonidan tashkil etilgan ushbu muassasaning vassaliga aylanganini ko'rdi; hukmdorlar qozoqlar taqdiri bilan bog'liq birorta masalani o'zlari hal eta olmay, chor hukumatining mahalliy mustamlakachilik institutining o'qi bo'lib qolganini ko'rdi; lekin eng yomoni – u bu katta sulton va qozi, beglarning chor hukumati tomonidan yaratilgan qozoq dashtidagi harbiy-rasmiy tuzilmaning vakili sifatida eng qudratli “hukmdor”ga aylanganini ko'rdi – ularning barchasini o'z ko'zi bilan boshidan kechirdi.

Albatta, Dulat Jyrau qozoq hokimlarini tanqid qilganda, eng avvalo, ularning siyosiy faolligini, insofsizligini, manipulyatsiyasini, qozoq xalqi ichidagi bu xilma-xil ishlarning oqibatlarini – hammasini tashqaridan ko'rishni tanqid qiladi. Ikkinchidan, ularni umumiy qozoq xalqidan ajratmasdan, xalqning haqiqiy rahnamolari deb e'tirof etib, tanqid qildi. Shuning uchun ham Dulat qozoq zodagonlarining sinfiy manfaatini, bu sinfiy manfaatning omma manfaatidan ajralishini ko'ra olmadi va bu alohida manfaat ommaviy xalq tomonida emasligini his eta olmadi, ko'ra olmadi. lekin chor hukumatining mustamlakachilik siyosati tarafida.

XULOSA

Dulatning “Auelgi Qazaq Deje Nad” va “Atakonys Arkadan” dostonlarini alohida mavzudagi asarlar emas, balki bir mavzuda yozilgan asarlar desak to'g'riroq bo'ladi. Boshqacha aytganda, daryo bir xil tarixiy davrni ikki marta kuylagan. Shunday bo'lsa ham, birinchi qo'shiqlarga tuzatish kiritish maqsadida ikkinchisi qayta kuylangan. Dulat 40-yillarda “Atakonis arkadan”, “Birinchi qozoq xalqi” dostonlarini yozgan. Chor hukumatining mustamlakachiligi, xalqning bu mustamlaka bosimidan ko'chishi Dulatni vatan tarixiga, vatan uchun kurashlar tarixiga chuqurroq kirib borishga majbur qildi. Dulat “Atakonis Arkadan” dostonida qozoqlar oqtabonlardan yengilib, Arkadandan Sirga borib, bir qancha vaqt o'tgach, Arkadani qalmoqlardan qaytarib olgani, qozoq xalqi Arkadada bir muddat tinch-totuv yashaganini, ammo “Abilayning bayrog'i. yiqildi” va qirollik hukumatining istilosi boshlandi va unga qarshi chiqqanlar u boshi bilan band bo'lib, sarson-sargardon bo'lganini aytadi... Albatta, “Atakonis arkadan” she'rini kuylashiga xalq orasida hali ham bo'shamagan norozilik to'lqini sabab bo'ldi. Ana shunday sabablarning manbalari aralashib, xalq mustamlaka zulmiga bo'ysunganday bo'lsa, shoir o'zining “Birinchi qozoq xalqi” dostonida o'tmish tarixini boshqacharoq hikoya qiladi. U Sirdan ko'chib, o'z yurtini Qalmoqqa qaytarib olgan qozoq xalqini ham, undan keyin boshlangan ezgu hayotni ham maqtamaydi, Sir bo'yining orqaga qaytmagan hayotini maqtaydi. Qozoqning Orqaga ko'chishi esa vatanga ko'chish emas, balki Qalmoqning yerini tortib olish bilan izohlanadi: oponai turar joy topding, lekin kelib-ketganingni sezmayсан, “yo'l savdosini qo'lga kiritding” dedi, “Qirol hukumati sovg'alariga hirs bo'lding”, “kelib o'zing taslim bo'lding”. Unda chor hukumatining mustamlakachilik siyosati olib kelgan (hali ham keltirayotgan) dardlari sanab o'tilgan. Bu erda quyidagi fikrni aniq ta'kidlash kerak. Avvalo, Dulat o'zining tarixiy-rivoyatli dostonida bundan yuz yil avval bo'lib o'tgan tarixiy jarayonni esga olar ekan, xalq tilidagi rivoyatlar tarzida aytiladigan alohida faktlarni, masalan, xalqqa qo'shilishi kabilarni ilgari suradi. Qozoq xonligi Rossiya davlatiga, ya'ni Qozoq xonligining Rossiya davlatiga qo'shilishi. Dulat bu yerda qo'shilishning tarixiy sabablarini ko'rsatmaydi (chunki o'zi ham buni ko'rmagan), lekin bu qo'shilishni hujjat shaklida tasdiqlash jarayonida yuzaga keladigan an'anaviy va o'ta salbiy faktlarni asosiy sabab qilib ko'rsatadi. Ikkinchidan, alohida faktlarni nomlashda anaxronizm ham mavjud: Dulat 19-asrning 30-40-yillarida qozoq xonliklarining chor hukumatining mustamlakachilik siyosatidan o'z manfaati yo'lida foydalanish niyatidagi harakatlarini (tashqi

o'xshashliklari tufayli) ancha ilgari sodir bo'lgan tarixiy voqea belgilari deb ataydi. Uchinchidan, eng muhimi, Dulatning mustamlakachilik zulmini tanqid qilishi ba'zan qarash tanqidiga aylanib boradi, chunki xalqning mustamlakachilik zulmi Qozoq xonligining Rossiya tarkibiga qo'shilishi kabi tarixiy taraqqiyotning asl mohiyatini yashiradi. Buning tarixiy sababi bor edi. Chor hukumati Rossiyaga nazar tashlab, qozoq dashtida mustamlakachilik siyosatini kuchaytirdi: xalq ommasining orzu qilingan yerlari uzila boshladi; Yerdan mahrum qilish, yerdan bosim o'tkazish, yerga ov qilish holatlari ko'paydi, bu ilgari kuzatilmagan; qoramol hisobga olindi, mol zo'rlik bilan tortib olindi; Qishloqlar tez-tez kesilib, qirg'in qilingan. Shunday qilib, eng yoqimsiz va samarasiz tomonida paydo bo'lgan bunday zo'ravonlik hodisalari ko'paydi. Ko'rish va qo'shilishning fazilatlari haqida bir ko'rinish paydo bo'ldi. Shunday qilib, bu ekspluatatsiya nafaqat tomosha qilish bilan birga keladigan fazilatlarni, balki tomosha qilishning o'zini ham inkor etadi. Bugina emas, balki qarash xalqni afsuslantirgan dahshatli haqiqat shaklida namoyon bo'ldi. Dastavval bu tarixiy omillarni she'riyatda ifodalagan, tasvirlagan kishilar bo'lmagan. Chunki, avvaliga mamlakat rahbarlari xon-sultonlarning hokimiyat va siyosat bilan bog'liq qilmishlarini o'zlarining shaxsiy ishi, deb hisoblab, xalq o'zini bu tarixiy voqealardan chetlab o'tdi va bu loqaydlik, aksincha, o'zini-o'zi boshqargan. xon-sultonlarning xatti-harakatlariga o'z sinfiy manfaatlari nuqtai nazaridan baho berish imkonini berdi. bermadi. Mustamlaka zulmi, qozoq xon-sultonlarining kurashi kabi zo'ravonliklar bu osoyishtalikni buzdi, xalq ongini uyg'otdi. Bu ong o'tmish tarixiga nazar tashladi va hozirgi kunning sababini qidirdi. Dulat – bu sanoatning birinchi ko'rinishi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. [Мынаған өту: a b http://akikat.kazgazeta.kz/?p=7781](http://akikat.kazgazeta.kz/?p=7781) (қолжетпейтін сілтеме)
2. Отырар. Энциклопедия. – Алматы. «Арыс» баспасы, 2005 ISBN 9965-17-272-2
3. [Дулат Исабеков](#)
4. Karimov G., Dolimov S. Muhammadrizo Ogahiy. Ogahiy. Asarlar. 6 jildlik. 1-Jild. T., 1971.
5. Munirov K. Munis, Ogahiy va Bayoniylarning tarixiy asarlari. T., 1960.
6. Abdullaev V. O'zbek adabiyoti tarixi. T., 1980.